

STANJE I PERSPEKTIVA RAZVOJA SPORTSKO-REKREACIJSKOG TURIZMA NA PODRUČJU KRAPINSKO-ZAGORSKE ŽUPANIJE

Čuk, Dario

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Kinesiology / Sveučilište u Zagrebu, Kineziološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:117:269220>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#) / [Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Kinesiology, University of Zagreb - KIFoREP](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

KINEZIOLOŠKI FAKULTET

(studij za stjecanje akademskog naziva:

magistar kineziologije)

Dario Čuk

**STANJE I PERSPEKTIVA RAZVOJA
SPORTSKO-REKREACIJSKOG TURIZMA NA
PODRUČJU KRAPINSKO-ZAGORSKE
ŽUPANIJE**

Diplomski rad

Mentor:

Izv. prof. dr. sc. Sanela Škorić

Zagreb, lipanj, 2021

Ovim potpisima se potvrđuje da je ovo završena verzija diplomskog rada koja je obranjena pred Povjerenstvom, s unesenim korekcijama koje je Povjerenstvo zahtijevalo na obrani te da je ova tiskana verzija istovjetna elektroničkoj verziji predanoj u Knjižnici.

Mentor:

upisati titulu, ime i prezime

Student:

upisati ime i prezime

STANJE I PERSPEKTIVA RAZVOJA SPORTSKO-REKREACIJSKOG TURIZMA NA PODRUČJU KRAPINSKO-ZAGORSKE ŽUPANIJE

Sažetak

Modernizacija, ekonomski razvoj te tehnološki i tehnički napredak društva doveli su do promjena koje utječu na turističku aktivnost kao i na ukupan razvoj turizma, od masovnog do turizma specifičnih interesa. Među turizam specifičnih interesa spada i sportsko-rekreacijski turizam koji s vremenom ima sve važniju ulogu u odabiru turističke destinacije. Razvoj sportsko-rekreacijskog turizma temelji se na prirodnim i društvenim materijalnim resursima. U Krapinsko-zagorskoj županiji postoje mnogobrojni kapaciteti za razvoj sportsko-rekreacijskog turizma. Međutim, analiza dosadašnjeg razvoja sportsko-rekreacijske ponude pokazuje kako je nedovoljno iskorištena. Razvojem postojećih prirodnih resursa te izgradnjom nove i moderne infrastrukture, Krapinsko-zagorska županija ima mogućnost postati još jača destinacija kontinentalnog turizma po uzoru na bogate kontinentalne regije Europe. Radeći na promociji i razvoju sportsko-rekreacijskog turizma smatramo nužnim voditi računa o održivom razvoju na način da se prednost daje aktivnostima poput biciklizma, planinarenja, pješaćenja i ostalim aktivnostima koje ne uzrokuju uništenje prirodnih resursa te kulturne i povijesne baštine. Sportsko-rekreacijskim turizmom na prostoru Krapinsko-zagorske županije moguće je upravljati na temelju načela održivog razvoja: sociokulturnih, ekonomskih, ekoloških i tehnoloških načela koje je neophodno infiltrirati u sve poslovne planove razvoja Županije.

Ključne riječi: sportsko-rekreacijski turizam, resursi, razvoj, održivi razvoj

Abstract

Modernization, economic development and technological and technical progress of society have led to changes that affect tourism activity as well as the overall development of tourism, from mass to tourism of specific interests. Among the tourism of specific interests is sports and recreational tourism, which over time has an increasingly important role in choosing a tourist destination. The development of sports and recreational tourism is based on natural and social material resources. In Krapina-Zagorje County, there are numerous capacities for the development of sports and recreational tourism. However, the analysis of the development of the sports and recreational offer so far shows that it has been underused. With the development of existing natural resources and the construction of new and modern infrastructure, Krapina-Zagorje County can become an even stronger destination for continental tourism, following the example of the rich continental regions of Europe. Working on the promotion and development of sports and recreational tourism, we find it necessary to consider sustainable development by giving priority to activities such as cycling, hiking, hiking and other activities that do not cause the destruction of natural resources and cultural and historical heritage. Sports and recreational tourism in the Krapina-Zagorje County can be managed on the basis of the principles of sustainable development: socio-cultural, economic, ecological and technological principles that need to be infiltrated into all business development plans of the County.

Key words: sport and recreational tourism, resources, development, sustainable development

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Opći podaci o Krapinsko-zagorskoj županiji	4
3. Povijest Krapinsko-zagorske županije	6
4. Turizam u Krapinsko-zagorskoj županiji	10
4.1. Postojeći turistički proizvodi	11
4.2. Turistička infrastruktura	13
4.3. Smještajni kapaciteti i ostvareni turistički promet	14
4.4. Održivi razvoj turizma	16
5. Sportsko - rekreacijska turistička ponuda	18
5.1. Pješačke staze	19
5.2. Adrenalinski sportovi	23
5.3. Zagorje Ride	25
5.4. Zagorje Bike	26
6. SWOT analiza	28
8. Ključne smjernice razvoja	29
9. Zaključak	31
10. Literatura	32

1. Uvod

Mnoge su teorije napisane oko nastanka i razvoja turizma. Suvremene teorije razvoja turizma u kojima „dominira ekonomski pogled na turistički razvoj“ (Vukonić i Keča, 2001. u Bartoluci, 2013:25), počinju se razvijati nakon 2. svjetskog rata kada turistički promet počinje naglo rasti. U to je vrijeme poznat i objavljen značajan broj radova važnih svjetskih autora u turizmu, a ni Hrvatska ne zaostaje po tom pitanju I kod nas se već tada „pojavljuju prve knjige iz turizma autora: Alfiera (1977.); S. i Z. Markovića (1972., 1980.); Andrića (1979.); Cicvarića (1980.); Vukonića (1987., 1994.); Pirjevca (1988.); Relca, Bartolucija (1987.) i dr. , što se može smatrati začecima razvoja turističke teorije u Hrvatskoj“ (Bartoluci, 2013:26).

Tako je danas jasno kako je turizam kompleksna društveno-ekonomska pojava koja u brojnim zemljama uvelike utječe na gospodarski i ekonomski boljitak. Zapravo, u brojnim zemljama, kao i u Hrvatskoj, turizam je jedna od ključnih gospodarskih djelatnosti, o čemu svjedoči i njegov udio u bruto domaćem proizvodu (BDP-u). Tako su se prihodi od turizma u Hrvatskoj u razdoblju od 2016. godine kada su iznosili 8,6 milijuna eura (18.9% BDP-a) do 2019. godine konstantno povećavali i dosegli razinu od 10,6 milijuna eura (19.5% BDP-a) (Ministarstvo turizma i sporta, 2016; 2017; 2018; 2019).

No, turizam nije samo gospodarska djelatnost, već osim ekonomskih funkcija, ima i mnoge društvene funkcije. Neke od njih su zdravstvena, sportsko-rekreacijska, politička, kulturna, odgojna i socijalna funkcija (Bartoluci, 2013: 28). Ekonomska i društvena funkcija jednako su zastupljene i u sportsko-rekreacijskom turizmu. Sport i turizam danas predstavljaju globalne, društvene aktivnosti koje su međusobno isprepletene, a kao nositelji tih aktivnosti u pravilu se pojavljuju isti subjekti (Čavlek, 2007:11). Također, imaju svoje početke u drevnim vremenima te njihova međusobna povezanost traje još od tada (Škorić, 2021). U drevnom Rimu i Grčkoj motiv koji je pokretao ljude na putovanja bio je sport s ciljem posjete različitim sportskim događajima.

Mnogi autori stavljaju različite naglaske na motive za putovanje. Prema Turco, Riley i Swart (2002. u Bartoluci i Škorić, 2007:103) modele sportskog turizma moguće je klasificirati opisujući aktivnosti turista na putovanju kao i njihovu primarnu i sekundarnu motivaciju za bavljenje sportom. Pri tome je kod sportskog turizma prvenstveno motiv putovanja turista aktivno ili pasivno sudjelovanje u sportskim aktivnostima. S druge strane, pojam turistički sport stavlja motiv bavljenja sportom na drugo mjesto, a primarni motiv putovanja jest neki

drugi motiv. Tako sport postaje glavni razlog putovanja u odabrane turističke destinacije te to dovodi do stvaranja specifičnog oblika turizma, a to je sportsko-rekreacijski turizam. Mnogobrojni su autori nastojali definirati sportski turizam. Prema definiciji Hudsona iz 2003. godine (citirano u Čavlek, 2007:11) „sportski turizam podrazumijeva putovanje za vrijeme odmora s ciljem bavljenja sportom, putovanje u destinacije kako bi se promatrao sportski događaj te putovanje s ciljem posjeta sportskim atrakcijama.“

Sportsko-rekreacijski turizam se dakle, odnosi na putovanja sportaša i pratećeg osoblja na određena sportska natjecanja, ali je i sastavni dio ponude različitih turističkih usluga. Osim što popunjava vrijeme boravka turista, nudi i razne aktivnosti kojima se bavi u svom svakodnevnom životu, te ispunjava se čovjekovu prirodnu potrebu za kretanjem. Kesar (2007) navodi kako se dijelovi tržišta turističke ponude mogu sortirati sukladno obilježjima resursa i aktivnosti u tri kategorije. Prva kategorije jesu oblici turizma temeljeni na prirodnim resursima, i to: sportski turizam i aktivnosti poput ronjenja, raftinga, zmajarenja (visoko rizični adrenalinski sportski turizam), potom nautički turizam (jedrenje, krstarenje), lovni i ribolovni turizam, eko turizam, zdravstveni turizam (plivanje, relaksacija u prirodi), ekoturizam, seoski turizam. Druga kategorija jesu oblici temeljeni na posebno pripremljenim resursima kao što su sportski turizam (biciklističke rute, golf, tenis), zdravstveni turizam (wellness i toplice), manifestacije, vjerski turizam, povijesni i kulturni turizam. Treća kategorija su ostali oblici turizma koji nisu izravno povezani sa prirodnim ili posebno priređenim kapacitetima poput poslovnih putovanja, studijskih putovanja, virtualnog turizma, i sl. Bartoluci (2003) s obzirom na ulogu sporta i rekreacije kao motiva putovanja definira slijedeće oblike sportskog turizma: natjecateljski sportski turizam, ljetni sportsko-rekreacijski turizam te zimski sportsko-rekreacijski turizam. Kod natjecateljskog sportskog turizma putuju sportaši, treneri, suci i publika koja prati određeni događaj. U većini slučajeva je riječ o sudjelovanju ili praćenju velikih sportskih priredbi kao što su Olimpijske igre, svjetska i europska prvenstva. Osim radi sudjelovanja na natjecanjima, odnosno njihovog praćenja, ljudi sve češće putuju i iz rekreativnih razloga, stoga razlikujemo sportsko-rekreacijski turizam s obzirom na godišnje doba u kojem se odvija. Zimski sportsko-rekreacijski turizam najčešće se odvija u planinskim zimskim centrima te nudi aktivnosti poput skijanja, klizanja, skijaškog trčanja ili drugih sportskih aktivnosti na snijegu i ledu. Ljetni sportsko-rekreacijski turizam može se odvijati na moru, u planinama, na rijekama ili jezerima. Neke od fizičkih aktivnosti ljetnog sportsko-rekreacijskog turizma su šetnje, planinarenje, sportovi na vodi, jahanje, golf.

Kako bi sportsko-rekreacijski turizam bio održiv važne su ekonomske značajke koje se realiziraju većinom u okviru turističkih organizacija, ali i izvan turizma te se mogu valorizirati kao izravni i neizravni ekonomski učinci (Bartoluci, 2013:200-201). Ovaj će diplomski rad prikazati kako sportsko-rekreacijski turizam pridonosi Krapinsko-zagorskoj županiji te će se uvidom u prijašnje stanje sportsko-rekreacijskog turizma i dosadašnjeg razvoja ukazati na buduće mogućnosti razvoja ovog oblika turizma.

Stanje sportsko-rekreacijske ponude te iskorištenost i analiza resursa u svrhu daljnjeg razvoja sportske ponude na tržištu turizma, te samim time privlačenje značajnijeg broja turista koji odmor provode aktivno, glavna su tematika ovog diplomskog rada, uz pretpostavku kako bi uz dodatna ulaganja u prirodne i infrastrukturne resurse ponuda sportsko-rekreacijskog turizma Krapinsko-zagorske županije dostigla nivo vodećih europskih zemalja.

2. Opći podaci o Krapinsko-zagorskoj županiji

Krapinsko-zagorska županija smještena je u sjeverozapadnom dijelu Republike Hrvatske i pripada prostoru središnje Hrvatske (slika 1). Zasebna je geografska cjelina koja se pruža od Macelja i Ivanšćice na sjeveru do Medvednice na jugu. Zapadna granica je rijeka Sutla koja je ujedno i državna granica s Republikom Slovenijom, dok je istočna granica porječje rijeke Krapine i Lonje. Ovako razgraničen prostor županije podudara se s prirodnom regijom Donje Zagorje (Krapinsko-zagorska Županija, 2019).

Slika 1. Zemljopisni položaj Krapinsko-zagorske županije

Izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Krapinsko-zagorska_%C5%BEupanija

Površinom je jedna od manjih županija (1229 kilometara kvadratnih), ali ima veće demografsko značenje jer je gustoćom stanovnika od 108, 1 stanovnik na kilometar kvadratni

iznad prosjeka Republike Hrvatske koji iznosi 75,8 stanovnika na kilometar kvadratni (Krapinsko-zagorska Županija, 2019). Uz Međimursku i Varaždinsku županiju, najgušće je naseljeno područje. Važno prometno značenje daje autocesta koja prolazi uzduž cijele županije i predstavlja sastavni dio sjeverozapadnog ulaza/izlaza Republike Hrvatske prema Europi (Krapinsko-zagorska Županija, 2019).

Ovo područje obuhvaća 25 općina (Bedekovčina, Budinščina, Desinić, Đurmanec, Gornja Stubica, Hrašćina, Hum na Sutli, Jesenje, Konjščina, Kraljevec na Sutli, Krapinske Toplice, Kumrovec, Lobor, Mače, Marija Bistrica, Mihovljan, Novi Golubovec, Petrovsko, Radoboj, Stubičke Toplice, Sv.Križ Začretje, Tuhelj, Veliko Trgovišće, Zagorska Sela i Zlatar Bistrica) i 7 gradova (Donja Stubica, Klanjec, Krapina, Oroslavje, Pregrada, Zabok i Zlatar) (Krapinsko-zagorska Županija, 2019).

Središte Krapinsko-zagorske županije je grad Krapina. Prema statističkim podacima i popisu stanovništva iz 2011. godine, na području Krapinsko-zagorske županije živi 132.892 stanovnika, što iznosi 3,1% od ukupnog broja stanovnika Republike Hrvatske. (Krapinsko-zagorska Županija, 2019)

Prema podacima iz 2017. godine u Krapinsko-zagorskoj županiji poslovalo je 2033 obveznika poreza na dobit, koji su zapošljavali ukupno 20 203 djelatnika. Ukupni prihod poduzetnika na području županije iznosio je 11,76 milijardi kuna, što je značilo povećanje od 6,35% u odnosu na godinu ranije. Najznačajniju ulogu u strukturi gospodarstva prema ostvarenim ukupnim prihodima u 2017. godini imali su poduzetnici iz prerađivačke industrije s rezultatom od 5,6 milijardi kuna (47,6% svih prihoda županije). Drugi najzastupljeniji, a ujedno i djelatnost sa najvećim brojem poduzetnika, su trgovci na veliko i malo (433 poduzetnika). Poduzetnici trgovine i prerađivačke industrije zajedno generiraju 72,5% ukupnih prihoda Krapinsko-zagorske županije. (Krapinsko-zagorska Županija, 2019)

3. Povijest Krapinsko-zagorske županije

Povijest Krapinsko-zagorske županije gotovo je nemoguće započeti bez upućivanja na činjenicu kako se radi o najpoznatijem i najbogatijem nalazištu paleolitskih staništa u Hrvatskoj i ovom dijelu Europe (Krklec, 2007:26). Godine 1948. nalazište neandertalskog čovjeka u Krapini, Hušnjakovo, zaštićeno je kao prvi paleontološki spomenik prirode u Hrvatskoj (Krklec, 2007:36). Geološka i paleontološka proučavanja na Hušnjakovu kraj Krapine započela su u 19. stoljeću. Prof. dr. Dragutin Gorjanović-Kramberger, poznati hrvatski geolog, paleoantropolog i paleontolog 1899. godine upućuje se u Krapinu na poziv tadašnjeg gradonačelnika Vilibalda Sluge. Ono što je tamo pronašao danas je veoma važno, kako za Krapinsko-zagorsku županiju tako i za život čovjeka općenito. Pronađene su brojne kosti, fosilni ljudski i životinjski ostaci (špiljski medvjed, vuk, los). Isto tako, pronadjeni su dokazi materijalne kulture krapinskog pračovjeka kao što su razne izrađevine od kamena iz doba paleolitika, kameno oruđe i slični alati, također koristio je i drvene koštane izrađevine te je poznao vatru, život u zajednici, zajednički život, lov te strategije zaštite. (Horjan, 2007:36-38)

U povijesnim spisima, naselja u Zagorju spominju se u 14. stoljeću, a najvjerojatnije nastaju u 13. stoljeću kada su ostvareni povoljni preduvjeti za njihovo stvaranje, a tada se prvi puta javlja i naziv „Zagorje“ kao srednjovjekovna županija sa sjedištem u krapinskom kastrumu (Krapinsko-zagorska Županija, 2019). Najstarije i najznačajnije gradsko naselje u Zagorju je Krapina koja se spominje 1311. godine (Horjan, 2007:48). Tijekom 15. stoljeća u Zagorju nastaje čitav niz feudalnih gradskih naselja. Osim Krapine povećava se koncentracija naselja uz prometne pravce, sve zahvaljujući politici grofova Celjskih. Počinje se razvijati trgovina, a njome se razvijaju nova gradska naselja, Klanjec, Pregrada, Krapinske Toplice. Razvoj gradskih naselja potaknulo je plemstvo koje, kao vlasnici gradova i naselja, počinje graditi dvorce duž Zagorja. Brojni dvorci i plemićka zdanja i danas su na ponos tom kraju kao i cijeloj Hrvatskoj. Ne smijemo zaboraviti ni Matiju Gupca koji je jedan od simbola Zagorja i seljačke bune 1573. godine, te njegov otpor Franji Tahyju kao reakcija na lošu ekonomsku situaciju seoskog naroda (Horjan, 2007:46-70).

Ulaskom u dvadeseto stoljeće dolazi do velikih i značajnih promjena na globalnoj razini. Procesi koji su se počeli odvijati u svijetu, u Hrvatskoj i Zagorju malo kasne. Hrvatsko zagorje tada je bilo jedno od najgušće naseljenih područja Hrvatske, ako izuzmemo velike gradove (Škiljan, 2007:78). Povod tome bili su turski ratovi koji su tjerali stanovništvo u

sigurne dijelove. Nestanak feudalizma potiče razvoj industrije, bankarstva i trgovine. Počinju se graditi važni prometni pravci koji spajaju Varaždin i Zagreb, a pritom povezuju Zagorje, što pridonosi otvaranju brojnih rudnika ugljena u Zagorju. Prvi svjetski rat u Zagorju se nije osobito osjetio te se Zagorje nakon Prvog svjetskog rata počelo još snažnije razvijati. Počela je jačati tekstilna industrija koja je i danas razvijena. U isto to vrijeme počinje se koristiti električna energija, ali ipak najveći postotak ljudi bavi se poljoprivredom. Nakon drugog svjetskog rata i ulaskom Hrvatske u novonastalu Republiku Jugoslaviju, a zbog blizine Zagreba, sve je veći broj zagoraca selilo u današnji glavni grad. Jedan od poznatijih zagoraca je Josip Broz Tito, rođen u Kumrovcu koji je danas jedan od turističkih znamenitosti Zagorja (Škiljan, 2007:78). Uz Tita, veliki broj poznatih Hrvata dolazi iz Zagorja. Samo neki od njih su Ksaver Šandor Gjalski, Janko Leskovar, Gustav Matoš, Ljudevit Gaj i brojni drugi. Najvažnija ličnost zaslužna za stvaranje Republike Hrvatske je Franjo Tuđman, prvi hrvatski predsjednik koji je također rođen u Velikom Trgovišću (Horjan, 2007:77-80).

Zbog obilja vodotoka te mineralnih vrela, u Zagorju se nalazi i znatan broj toplica raspoređenih između brojnih brežuljaka (Maligec, 2007:103). Toplice su još od predrimskog razdoblja predstavljale mjesto za ugodan život i posjetu u kojima se tražilo ozdravljenje. Prvi zapisi o zagorskim toplicama potječu iz 18. stoljeća i to o Stubičkim, Krapinskim i Tuheljskim toplicama, koje su bile sve više posjećene od strane liječnika i ljekarnika (Maligec, 2007:103). Izvor Stubičke toplice smješten je u dolini rijeke Krapine okružen obroncima Medvednice i brdom Kamenjakom (Turistička Zajednica Općine Stubičke Toplice, 2021). Vrelo je smješteno na spoju dva potoka gdje se nalazi lječilište koje je prema povijesnim nalazima poznavano i upotrebljavano za vrijeme cara Hadrijana od strane Rimljana. Već u 13. stoljeću spominje se mjesto Toplica kraj Stubice. Lječilište u Stubičkim toplicama razvijalo se zahvaljujući Maksimilijanu Vrhovcu koji kupuje Stubičke toplice 1806. godine i počinje s izgradnjom lječilišta. Lječilište je između dva svjetska rata služilo za smještaj bolesnika. U tom razdoblju sagrađena su i četiri otvorena bazena koja su se koristila u rekreativne svrhe. Danas Stubičke toplice rade kao poznati centar za rehabilitaciju. U prostranoj kotlini okruženoj zelenim brežuljcima smjestile su se Krapinske toplice. Danas jedno od najpoznatijih rehabilitacijskih centara u državi, čiji prvi tragovi potječu iz 1772. godine (Krapinske toplice-službena stranica, 2019). Tada su postojala tri vrela izvora od kojih je samo onaj u sredini bio natkriven, takozvana Gospodska kupelj. Godine 1792. izgrađen je jedan bazen na srednjem izvoru koji je nazvan kupelj Dubrava. Značajniji napredak lječilište

postizhe kada je Jakov Badl obje kupelji kupio od obitelji Keglevića i Oršića te sagradio kupelj i hotel sa prostranih 128 soba. Godine 1886. sagrađena je kupališna zgrada u kojoj su se često priređivale zabave i stalno je svirala glazba. Izgradnja bazena za rekreaciju i plivanje započela je 1938. godine. U Drugom svjetskom ratu Krapinske Toplice pretrpjele su značajna oštećenja te su nakon završetka rata preuređene i opremljene suvremenom dijagnostičkom i terapijskom opremom, a izgradili su se i novi hotel i bazeni. Lječilište danas ima četiri hipertermalna izvora, a voda izvire vruća na četrdeset i jedan stupanj (Maligec, 2007:104-105). Prvi podaci izvora u Tuheljskim Toplicama javljaju se u 18. stoljeću, te se spominju pod nazivom Smrdećih toplica (Maligec, 2007:106). Izvori su u početku bili loše opremljeni za korištenje, a nije bilo ni svratišta, te se u nekim trenucima voda nije upotrebljavala za kupanje. Izvori su uređeni tek 1932. godine te su sagrađena dva veća bazena na otvorenom uz koje su se nalazile drvene kabine za svlačenje i pet kabina s kadama i terasama. Važan opis kupališta između dva rata dala je udovica Stjepana Pukljaka čijoj su obitelji oduzeti kurija Mihanović i bazeni, te nacionalizirani 1947. godine. Postoje i razne fotografije koje ukazuju na izgled toplica u to vrijeme. Nakon gradnje bazena tridesetih godina Tuheljske toplice postaju mjesto okupljanja elite. Tako su neki od značajnijih ljudi koji su često tamo boravili bili Alojzije Stepinac, Ćiro Truhelka te druge važne osobe iz javnog života. U užem području izvora upotrebljavaju se Izvor na bari i Dadino vrelo. Danas Tuheljske toplice kotiraju kao jedne od najboljih u Hrvatskoj gdje se čak i jedno vrijeme za velika natjecanja pripremala Hrvatska nogometna reprezentacija (Maligec, 2007:106-107).

Osim navedenih, u ovom se području nalaze i brojne druge toplice. Usred prostranog parka nalazi se zgrada lječilišta Sutinske toplice koji je okružen šumovitim obroncima Ivanšćice (Općina Mihovljan, 2013). Izvor izotermalne vode nešto niže temperature (35,9°C) ispunjen kalcijem, magnezijem i hidrokarbonatom izvire u podnožju pećine, u isklesanim bazenima u stijeni. Veći gospodski bazen imao je oblik trokuta i manji seljački bazen imao je oblik polumjeseca. Godine 1809. izgrađeno je prvo kupalište po nalogu H. Sermage. Prethodno spomenuti H. Sermage izgradio je kupke prostor za smještaj te gostionicu. Između dva svjetska rata toplice postaju dioničko društvo u kojem većinu ima obitelj Ritter iz Poznanovca. Kupalište je danas turističko-rekreativni objekt za posjetitelje koji uživaju u rekreaciji i zdravlju (Maligec, 2007:108).

Terme Jezerčica nalaze se na samom izvoru prirodne ljekovite termalne vode u Donjoj Stubici. Voda izvire iz propusnih gornjobadenskih vapnenaca na temperaturi od 38 stupnjeva

celzijusa. Smatra se da se nakuplja na južnim padinama planinskog niza Ivančica – Strahinjčica, a zagrijava na dnu Konjščinske sinklinale. Terme su otvorene 2005. godine u preuređenom kompleks nekadašnjeg odmarališta „Hidroelektrane“. Osim zdravstvenog razvijaju se i kongresni turizam te wellnes centar sa saunama i bazenom s termalnom vodom (Grad Donja Stubica, 2011)

Na području Zagorja nalaze se i brojni izvori i mineralna vrela (Maligec, 2007:108). Mnoge su mogućnosti koje pružaju ovi izuzetni prirodni darovi. Kao što možemo vidjeti ljudi su davno prepoznali korist izvora i mineralne vode, kako u zdravstvene svrhe, tako i kao poslovnu priliku izgradivši hotele i bazene. Najbolji primjer u Zagorju kako pojedina vrela mogu pridonijeti gospodarstvu i razvoju turizma u tom kraju su Terme Tuhelj koje se neprestano razvijaju i pružaju razne usluge, no nažalost brojna su vrela koja nisu dovoljno iskorištena i koja čekaju da ih netko prepozna i iskoristi u funkciji rekreacijskog i zdravstvenog turizma (Horjan, 2007:103-109). Jedan takav primjer neiskorištenosti prirodnih resursa vidljiv je na primjeru Šemničkih toplica (Maligec, 2007:108). Vrelo Šemničke toplice nalazi se pod strmom padinom u dolini potoka Šemnice, udaljeno 3 kilometara od mjesta Sveti Križ Začretje. Tridesetih godina 19. stoljeća bazeni su upotrebljavani zbog ljekovitosti izvorske vode, također bazeni su se upotrebljavali za močenje konoplje dok je vrelo svojom snagom vode pokretalo mlin. Danas ti bazeni „zjape“ zatrpani kamenjem.

4. Turizam u Krapinsko-zagorskoj županiji

Razvoj turizma bazira se na postojanju turističkih resursa pri čemu primarno mislimo na prostor i njemu pripadajuće resurse (Bilen, 2011:124). Prostor dakle, predstavlja osnovnu fizičku komponentu turističkog doživljaja (Master plan razvoja turizma za razdoblje od 2016. do 2025., 2017). Drugim riječima, cjelokupna turistička aktivnost neke destinacije oslanja se na određeni geografski prostor, koji nužno ima određeni set resursa koje posjetitelji konzumiraju za vrijeme svog boravka na tom području. Pritom različiti krajobrazi, ljudska aktivnost i morfologija utječu na stvaranje osjećaja pojedinog dijela prostora, odnosno pod turističkim prostorom podrazumijevamo kako njegov fizički okvir tako i prostor koji „uključuje čovjeka i sve tragove njegove aktivnosti, objekte i druge materijalne i duhovne vrijednosti, kao i rezultate intelektualnog stvaralaštva“ (Bilen, 2011:127). Važno je napomenuti kako ovi resursi, da bi se smatrali turističkima, moraju imati određena svojstva (atribute) kojima mogu privući posjetitelje. Već se prije više od dvadeset godina utvrdilo kako svaka konkurentna destinacija raspolaže određenim brojem fizičkih i apstraktnih atributa. Tako svaki od svjetskih ili europskih destinacijskih turističkih središta ima veoma prepoznatljive simbole, odnosno attribute. Kada se sjetimo grada Londona njegovi simboli zasigurno bi bili taxi, crvene govornice, Big Ben. Dotaknuvši se Toskane nemoguće je ne primijetiti da je prepoznatljiva po vinima, pasti, vinogradima i brežuljcima. S druge strane, ako zavirimo u Lijepu našu i glavni grad, grad Zagreb, ono što je simbolično za njega je svakako katedrala, Maksimir, kava, licitarska srca i drugo. Iz navedenog možemo primijetiti, kako svaka destinacija ima attribute koji je krasi i po kojima je poznata i prepoznatljiva, pa tako i Zagorje ne bi bilo to što jest bez svojih „brega“, zagorskih štrukla, kleti, purice i mlinaca, dvoraca, krapinskog pračovjeka i poznatog svetišta, Marije Bistrice.

U nastavku rada prikazat će se najvažniji turistički resursi Zagorja, pri čemu se ključnim resursima pojedinih dijelova Krapinsko-zagorske županije smatraju dvorci, kurije, terme, lječilišta, umjetnost i kultura, vina, povijest, park prirode, te vjerska središta (Master plan razvoja turizma za razdoblje od 2016. do 2025., 2017).

4.1. Postojeći turistički proizvodi

Promatrajući Zagorje kao turističku regiju nadomak Zagreba, koja svojim postojećim atrakcijama i atributima privlači određeni broj posjetitelja, najzastupljeniji turistički proizvodi su: (Master plan razvoja turizma za razdoblje od 2016. do 2025., 2017)

- Wellness i SPA turizam,
- Zdravstveni turizam,
- Izleti, te
- Hodočasnički turizam.

Osnovu razvoja i posjeta zagorskog turizma čine ranije spomenuti termalni izvori na pet lokacija: Krapinske toplice, Stubičke toplice, Sutinske toplice, Tuheljske toplice i Šemničke toplice. Od nabrojanih termalnih destinacija samo su tri u službi turizma, i to Krapinske, Tuheljske, Stubičke i Jezerčica.

Krapinske toplice svoje usluge nude u najmodernijem kompleksu unutarnjih bazena u Hrvatskoj na preko 18 000 metara kvadratnih. Kombinirani vanjski i unutarnji bazeni, dječji bazen, bazen s valovima jedinstveni bazen za ronjenje dubine 4,5 metara ispunjeni su termalnom vodom temperature 28-32 Celzijeva stupnja. Na preko 1100 metara kvadratnih vodene površine nalaze se ukupno preko 160 vodenih atrakcija. (Terme Zagorje, 2019). U blizini se nalazi Toplice Hotel najpopularniji smještaj prilikom rehabilitacije i boravka osoba u Krapinskim Toplicama (Toplice Hotel, 2020).

Tuheljske toplice, odnosno Terme Tuhelj, pružaju veliku ponudu ljubiteljima aktivnog odmora. U sklopu Termi Tuhelj nalazi se adrenalinski park, vanjski tereni za tenis, nogomet, mali nogomet, odbojku na travi i pijesku, trim stazu, boćalište te unutarnje dvorane za fitnes i polivalentnu sportsku dvoranu. Također, u okolici Termi Tuhelj nalaze se brojne označene pješačke i biciklističke rute. (Terme Zagorje, 2019).

Stubičke toplice su kupalište i lječilište poznato po zdravstvenom turizmu i rehabilitaciji. Stubičke toplice iskorištavaju sve blagodati ljekovite termalne vode koje su ukomponirali, odnosno, povezali sa wellnessom, prostorijama za masažu i relaksaciju (Terme Zagorje, 2019)

Osim toga, nedaleko od Stubičkih toplica nalaze se i Terme Jezerčica u Donjoj Stubici. Terme Jezerčica nalaze se u središtu Hrvatskog Zagorja udaljene 40 kilometara od centra Zagreba. Vodeni park novootvoren 2012. godine proširen wellness i SPA centar nalaze se na površini

od 2 800 metara kvadratnih. Toplice koje pružaju vrhunsku kvalitetu odmora i rekreacije na unutarnjim i vanjskim bazenima uz SPA i wellnes zonu. (Terme Jezerčica, 2018)

Sutinske i Šemničke toplice nisu u funkciji zbog neriješenih imovinsko-pravnih pitanja, no unatoč tome, imaju mnoge kvalitete, potencijale i preduvjete za uspješan razvoj i poboljšanje turističke ponude. Potencijali i kvalitete za daljnji napredak i razvoj najbolje se očituju u projektu „Projekt za razvoj Šemničkih toplica“ (Slika 2) sadržan u Master planu razvoja turizma Krapinsko-zagorske županije, Strategiji razvoja Krapinsko-zagorske županije te u Strategiji razvoja Grada Krapine. Projekt je osnovan u svrhu revitalizacije Šemničkih toplica i postojećeg geotermalnog izvora kojim se planira gradnja turističko rekreacijskog kompleksa za razvoj sportsko-kupališnog turizma (Zagorje.com, 2021). Glavni dio građevine sadržavat će dva natkrivene olimpijska bazena sa tribinama za sjedenje, a u planu su i wellnes i teretana. Na vanjskom dijelu bit će smješteno otvoreno parkiralište, dječji bazen, bazen s hidromasažama, vanjski tobogani, terasa te sunčalište (Jutarnji.hr, 2020.). Procjena vrijednosti izrade ovog projekta iznosi 995 000 kuna, od čega Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije odobrava sufinanciranje u iznosu od 600 000 kuna, Krapinsko-zagorska županija izdvojit će iznos od 100 000 kuna, a ostatak sufinancira Grad Krapina (Zagorje.com, 2021).

Slika 2. Projekt Šemničke toplice

Izvor: <https://www.zagorje.com/clanak/vijesti/semincke-toplice-planira-se-izgradnja-zgrade-zatvorenog-olimpijskog-bazena-dva-vanjska-s-v>

Posljednjih nekoliko godina posebno se naglašava razvoj zdravstvenog turizma i to, s jedne strane specijaliziranog medicinskog turizma u Krapinskim Toplicama (u okviru Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Krapinske toplice; Specijalne bolnice za ortopediju i traumatologiju Akromion; te Klinike za kardiovaskularne bolesti Magdalena) i Stubičkim toplicama (kroz Specijalnu bolnicu za medicinsku rehabilitaciju Stubičke Toplice), te s druge strane, SPA i wellness turizam u Tuheljskim Toplicama (Terme Tuhelj) i Donjoj Stubici (Terme Jezerčica).

Muzeji Hrvatskog zagorja glavni su kreatori kulturne ponude na razini cijele regije. U ponudi muzeja Hrvatskog zagorja nalaze se sljedeći muzeji (Master plan razvoja turizma za razdoblje od 2016. do 2025., 2017.):

- Muzej seljačkih buna, smješten u dvorcu Oršić, u Gornjoj Stubici,
- Muzej Dvor Veliki Tabor u Desiniću,
- Muzej Staro selo u Kumrovcu,
- Muzej krapinskih neandertalaca na arheološkom nalazištu Hušnjakovo u Krapini, te
- Galerija Antuna Augustinčića u Klanjcu.

Trenutačna kulturna ponuda Zagorja još uvijek se bazira na grupnim (školske grupe, umirovljenici, te u manjoj mjeri grupe posebnih interesa) i individualnim izletima (obiteljski izleti). Kulturna ponuda Zagorja još uvijek ne generira značajan broj noćenja. (Master plan razvoja turizma za razdoblje od 2016. do 2025., 2017.)

4.2. Turistička infrastruktura

Osim resursne osnove kao temelja za razvoj turističke ponude određene destinacije, ključna je i turistička infrastruktura kao što su centri za posjetitelje, turističko-informativni centri, sportski centri i parkovi te smeđa signalizacija. Smeđa signalizacija predstavlja turističku signalizaciju namijenjenu obavješćivanju sudionika u prometu o kulturnim, povijesnim, prirodnim i turističkim znamenitostima te ostalim objektima i sadržajima u naselju (Propisi.hr, 2016). Na području Krapinsko-zagorske županije provedena je nekolicina projekata Europske unije kojima je sufinancirana izrada smeđe signalizacije što je zajamčilo znatno bolju i kvalitetniju infrastrukturu putokaza. Jedan od uočenih problema povezan s turističkom

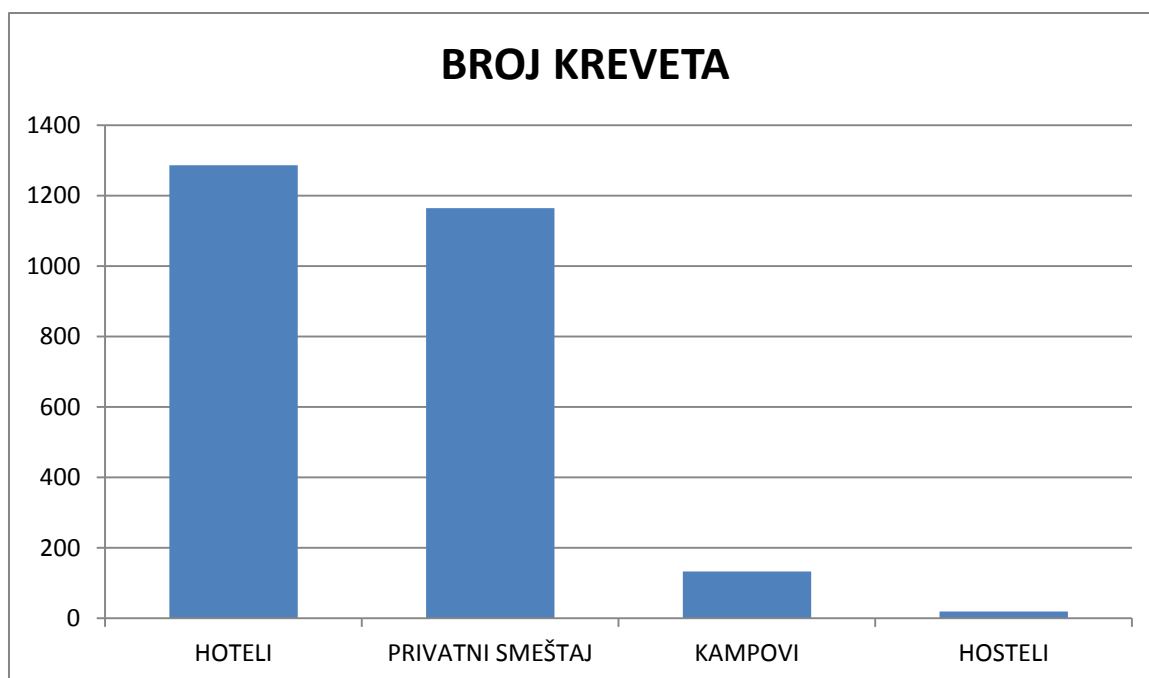
signalizacijom je taj kako postojeća signalizacija u potpunosti ne odgovara stvarnom okruženju (na putokazima se nalaze objekti koji su zatvoreni i neaktivni), a istovremeno postoji inicijativa da se postojeći i novi objekti smjeste na ploče, no zbog brojnih administrativnih poteškoća i ograničenja zasad se nije pronašlo idejno rješenje na razini cijele županije. Od ostalih planova turističke infrastrukture u planu je manji broj centara za posjetitelje, no o krajnjoj provedbi i odabranom sustavu upravljanja ovisit će i njihov potencijalni učinak na oplemenjivanje turističke ponude Zagorja. Radi se na označavanju i uspostavi cjelovite mreže biciklističkih i konjičkih ruta. (Master plan razvoja turizma za razdoblje od 2016. do 2025., 2017)

4.3. Smještajni kapaciteti i ostvareni turistički promet

Krapinsko-zagorska županija raspolaže s relativno skromnim brojem smještajnih kapaciteta, no taj je broj ipak u porastu, pogotovo kada je u pitanju privatni smještaj (apartmani, kuće za odmor, obiteljski smještaj, pansioni te smještaj u seoskim domaćinstvima). Tako je 2014. godine bilo svega 92 smještajna kapaciteta u privatnom vlasništvu, a u prvom kvartalu 2021. godine taj je broj porastao na čak 224 (Visit Zagorje, 2020).

Općenito govoreći, županija raspolaže sa ukupno 2659 kreveta u 1180 smještajnih jedinica, strukturiranih kako slijedi (Zagorje-Bajka na dlanu, 2020):

- 10 hotela (575 smještajnih jedinica-1286 kreveta);
- 224 privatna smještaja (453 smještajne jedinice-1164 kreveta);
- 2 kampa (133 smještajne jedinice);
- 4 hostela (19 smještajnih jedinica-76 kreveta).

Grafikon 1. Smještajni kapaciteti (broj kreveta) Krapinsko-zagorske županije

Iz podataka (Grafikon 1) je moguće vidjeti kako se najveći broj kreveta nalazi u hotelima. Iako je na području županije u funkciji samo 10 hotela oni pružaju uslugu smještaja za 1286 osoba. Na drugom mjestu po broju kreveta nalaze se iznajmljivači privatnih smještaja, kao veoma popularna usluga unazad nekoliko godina što je uzrokovalo i znatne promjene u strukturi smještajnih kapaciteta. Kvaliteta smještaja i dalje je na vrlo visoka sa tendencijom na poboljšanje kvalitete.

U periodu od 4 godine Krapinsko – zagorska županija bilježi kontinuiran porast broja turističkih dolazaka i noćenja što je vidljivo u Tablici 1. U 2019. godini ukupno je ostvareno 177 835 dolazaka koji su generirali 386 985 noćenja. Od ukupno ostvarenih dolazaka u 2019. godini dolasci domaćih turista čine 90 705 turista, dok strani turisti čine brojku od 87 130 turista. Dok je razlika u broju dolazaka između domaćih i stranih turista mala, razlika u broju noćenja je nešto izraženija. Domaći turisti ostvarili su 213 970 noćenja, dok su strani turisti ostvarili 173 015 noćenja tijekom 2019. godine.

Tablica 1. Dolasci i noćenja domaćih i stranih turista na području Krapinsko - zagorske županije

	2016.		2017.		2018.		2019.	
	Domaći	Strani	Domaći	Strani	Domaći	Strani	Domaći	Strani
Dolasci	66 979	57 606	73 841	68 472	83 521	77 148	90 705	87 130
Noćenja	163 625	119 726	184 881	145 396	201 592	160 272	213 970	173 015

Legenda: Podaci su preuzeti iz Državnog zavoda za statistiku: <https://www.dzs.hr/>

Prosječno trajanje boravka svih turista u Zagorju iznosi 2.2 noćenja, dok prosječno trajanje boravka stranih turista u Zagorju iznosi 2.0 noćenja. Ključna emitivna tržišta u Krapinsko – zagorskoj županiji su Slovenija sa najvećim brojem dolazaka i noćenja, potom Njemačka čiji turisti ostvaruju veći broj noćenja nego dolazaka, također treba istaknuti Poljsku koja je na drugom mjestu po broju dolazaka (Tablica 2). Tržišta Bosne i Hercegovine, Češke, Austrije te Italije također su zastupljena većim brojem turista koji posjećuju Krapinsko – zagorsku županiju.

Tablica 2. Dolasci i noćenja turista prema zemlji prebivališta na području Krapinsko – zagorske županije u 2019. godini

	Dolasci	Noćenja	Prosječan broj noćenja po dolasku
Strane zemlje ukupno	87 130	173 015	2,0
Slovenija	22 204	53 870	2,4
Poljska	17 299	21 502	1,2
Njemačka	9 027	23 251	2,6
Bosna i Hercegovina	4 432	9 419	2,1
Češka	4 021	5 009	1,2
Austrija	3 098	6 575	2,1
Italija	2 414	6 214	2,6

Legenda: Podaci su preuzeti iz Državnog zavoda za statistiku: <https://www.dzs.hr/>

4.4. Održivi razvoj turizma

Problemi razvoja i rasta zauzimaju centralno mjesto u ekonomskoj teoriji i praksi. Razvoj je novo stanje i kretanje pojave s novim ciljevima koje želimo ostvariti u sadašnjosti i budućnosti. S druge strane, rast označava pomak neke ekonomske ili društvene pojave u kvantitativnom smislu (Bartoluci, 2013:130). Pojam „održivi razvoj“ proizlazi iz pojma

općeg razvoja. Prema definiciji (Vukonić, Keča, 2001:190) održivi razvoj je promjena strukture globalne proizvodnje i potrošnje koji ne remete ekosustave. Nedostaci održivog razvoja manifestiraju se u svim područjima ljudske aktivnosti, tehnološkoj, političkoj, ekološkoj, socijalnoj, kulturnoj, ekonomskoj sferi. Gotovo da ne postoji ljudska aktivnost koja na izravan ili neizravan način ne utječe na održivi razvoj. Problem održivosti nema granica, on ima globalnu važnost u svakom području djelovanja (Bartoluci, 2013:130). Ipak, održivi razvoj nema isti utjecaj na svaku djelatnost. Turizam i održivi razvoj dva su međusobno povezana fenomena. Turizam je velikim dijelom zaslužan za spoznaju o potrebi za održivim razvojem. Upravo su stručnjaci turizma upozorili na problem održivosti prije pedesetak godina (Bartoluci, Hendija, 2014:4). Održivi razvoj u turizmu moguće je obrazložiti kao odnose između različitih aktivnosti u turizmu i svih komponenti održivosti u ekološkoj, ekonomskoj, tehnološkoj i sociokulturnoj sferi. Glavni čimbenik svih odnosa su ljudi određenih uloga koji sudjeluju u turizmu različitim aktivnostima. Aktivnu izravnu ili posrednu ulogu u održivom razvoju imaju turisti, zaposlenici, gospodarski subjekti i javne službe, lokalno stanovništvo te sve ostale osobe koje žive i rade u pojedinoj destinaciji ili je posjećuju (Bartoluci, 2013:132-133). Ekološka održivost uključuje razvoj koji je usklađen s održivošću ekoloških procesa, bioloških različitosti i resursa u sklopu kojih se susreću različiti pojmovi, poput okolice, okoliša, ekologije, okruženja te narušavanja okoliša. Sociokulturna održivost temelji se na socijalnim i kulturnim odnosima u društvu. Obje spomenute funkcije pozitivno utječu na sociokulturnu održivost turizma, no mogući su i negativni utjecaji. (Bartoluci, 2013:136). Svjedoci smo iznimna razvoja novih tehnoloških rješenja na svim područjima ljudskog djelovanja, pa i u turizmu. Za primjenu koncepcije tehnološki održivog razvoja bitno je da se nova tehnologija primjenjuje isključivo u korist blagostanja čovječanstva. Ekonomska održivost temelji se na zdravom i ekonomski efikasnom razvoju koji podrazumijeva optimalno upravljanje resursima na održiv način da se njima mogu koristiti i budući naraštaji. Ekonomsku održivost, kao i održivi turizam, svi sudionici moraju dugoročno graditi na odgovarajućem području jer se jedino tako može osigurati kvalitetan život sada i u budućnosti (Bartoluci, 2013:138).

5. Sportsko - rekreacijska turistička ponuda

Najznačajniji prirodni resursi Krapinsko – zagorske županije kriju se u njenom reljefu. Brdoviti kraj pogodan za razne vrste aktivnosti na otvorenom, poput biciklizma, jahanja, i sl. Na planini Ivanšćica iako nedovoljno turistički iskorištena, nalaze se razne staze za planinarenje i penjanje. Brdovit kraj sa mnogo zavoja i prijevoja čini ga pogodnim za organiziranje automobilističkih utrka. Hrvatska, te Hrvatsko zagorje po prvi su puta bili domaćinom utrke WRC, svjetske automobilističke utrke na kojoj je nastupilo 65 posada koje je pratilo 1200 pripadnika pratećeg osoblja. Tako je u Zagorje stiglo 1200 posrednih i neposrednih sudionika relija, te čak 1500 novinara, fotografa i snimatelja (Zagorje.com, 2021). Nekada vrlo popularna, a sada pomalo zaboravljena motokros staza „Vučak“ i dalje je u pogonu, ali dotrajala infrastruktura i nedostatak financijskih sredstava upućuju na polaganu propast kako staze tako i motokrosa u Zagorju (Sportska zajednica grada Zaboka, 2015).

Kao što je već naglašeno, županija raspolaže većim brojem termalnih izvora. Neki od njih su iskorišteni i stavljeni u svrhu turizma, dok neki stoje zapušteni i prazni. Neki od većih izvora imaju značenje na nivou cijele županije dok neki izvori imaju značenje na manjem lokalnom nivou. Primjerice, grad Pregrada je imao svoje javno kupalište krajem tridesetih godina prošlog stoljeća (Pregrada. info, 2011). Bilo je to kupalište s jednim velikim i dva mala bazena. Danas ono služi kao javno smetlište gdje svatko može dovesti svoj otpad. Ovo je idealan primjer stare i derutne infrastrukture koja ne doprinosi niti gospodarstvu niti prirodi. Uređenjem i obnovom postojećeg kupališta doprinijelo bi se gospodarstvu toga kraja kao i poboljšanju kvalitete življenja.

Sportsko rekreacijska ponuda Krapinsko-zagorske županije može se razvrstati u sljedeće kategorije (Zagorje-Bajka na dlanu, 2020):

- Pješačke staze zagorja;
- Adrenalinski sportovi;
- Zagorje Ride; te
- Zagorje Bike.

Svaka od kategorija objasniti će se detaljnije u nastavku rada.

5.1. Pješačke staze

Pješačke staze sastoje se od tri dijela koja obuhvaćaju različite dijelove Hrvatskog zagorja. Prvi dio čini takozvani Toplički pješački prsten (Slika 3) (Visit zagorje.hr, 2020) obuhvaća područje Krapinskih Toplica te pruža više staza, od onih manje zahtjevnijih za rekreativce, do dužih i strmijih za naprednije pješake i planinare.

Slika 3. Toplički pješački prsten

Izvor: <https://www.krapinsketoplice.com/regija/setnice/toplicki-pjesacki-prsten/>

Drugi dio čine pješačke staze Tuhelj (Slika 4) (Visitzagorje.hr, 2020) koje obuhvaćaju područje Tuheljskih Toplica, te u ponudi postoje čak četiri trase kojima se pješaci mogu koristiti:

1. Trasirna staza: Dubrovčan – Ravnice – Velika Erpenja – Tuheljske Toplice.

Polazište ove rute je pokraj restorana Zelegaj u Dubrovčanu, potom se prolazi uzduž ravnice do Velike Erpenje, zatim slijedi uspon do crkve Sv. Tri Kralja s koje se pruža pogled na Tuheljske Toplice. Potom slijedi spuštanje kroz Malu Erpenju do Tuheljskih Toplica. Šetnja ovom stazom traje oko 2 sata i 30 minuta.

2. Trasirna kružna staza: Naokolo Tuheljskih Toplica.

Primjer ovakve kružne staze koja prolazi brežuljcima iznad Termi Tuhelj, u trajanju od 3 sata predstavlja izvrstan način da se u punom smislu doživi zelenilo i bogatstvo prirode koje pruža zagorski krajolik. Trasa započinje i završava na parkiralištu pored starih bazena, potom slijedi uspon pored dvorca „Mihanović“ i dalje do zaseoka Kuhari.

3. Kružna staza: Tuheljske Toplice – Črešnjevec – Tuheljske Toplice.

Polazak ove rute je na parkingu dvorca „Mihanović“ uz uspon kraj samog dvorca odakle se pruža pogleda na brežuljke i brdoviti kraj te Terme Tuhelj. Pješaci se Mihanovićevom ulicom prema Črešnjevcu uz brojne kleti i vinograde. Spuštanje je prema Črešnjevcu i povratak natrag prema Tuheljskim Toplicama.

4. Kružna staza: Tuheljske Toplice – Rakovec – Sveti Križ - Črešnjevec – Tuheljske Toplice.

Ovo je duža i zahtjevnija dionica za napredne pješake koja započinje pokraj parkirališta Termi Tuhelj. Potom se kreće prema vrhu brda Rakovec gdje se skreće prema novom usponu prema kapelici Sv Križa. Potom povratak prema cesti Klanjec-Kumrovec sve do bistroa „Monaco“ od kojeg slijedi lagani povratak do Termi Tuhelj.

Slika 4. Karta pješačke staze Tuhelj

Izvor: https://visitzagorje.hr/sport_rekreacija/pjesacke-staze-tuhelj/

Treći dio su planinarske obilaznice koje uključuju polazak u drugim županija, bazirane su na svetištu Majke Božje Bistričke i Bistričkom kraju (Visit zagorje.hr, 2020). Postoje dvije obilaznice (jedna laganija za opuštanje i jedna duža za one izdržljivije), i to:

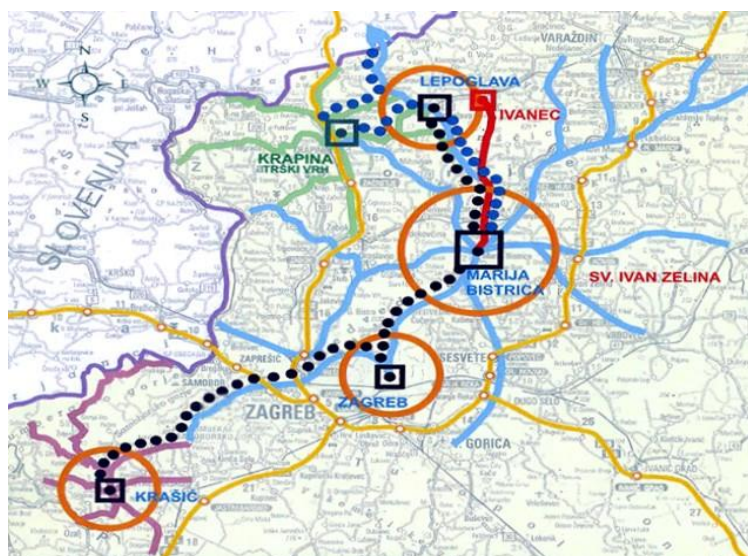
1. Planinarska obilaznica nazvana „Duša i tijelo“ (Slika 5) koja je uvrštena u Planinarske obilaznice Hrvatske te njome godišnje prođe i više tisuća planinara, ali i rekreativaca. Duljina ove obilaznice je oko 15 km, a vrijeme potrebno za svladati ovu rutu je oko 4 sata i 30 min.

Slika 5. Planinarska obilaznica "Duša i tijelo"

Izvor: <http://www.pd-grohot.hr/obilaznica.html>

2. Planinska obilaznica „Zagrebački romarski put“ (Slika 6) vodi s Ksavera pravcem uspona preko Medvednice kojim se nekada kretao i hodočastio bl. Alojzije Stepinac do Marije Bistrice. Ruta u silasku s Medvednice kreće prema mjestu Sv. Matej i dalje preko Laza spušta se u Mariju Bisticu. Duljina ove staze je 50 km, a vrijeme potrebno za svladati ovu dionicu je 19 sati.

Slika 6. Obilaznica "Romarski put"

Izvor: <https://firstdrop.nl/>

5.2. Adrenalinski sportovi

Ponuda adrenalinskih sportova povezana je s razgledavanjem zagorskog kraja, ali i samom zabavom koju pružaju zagorski „bregi“. Adrenalinski sportovi u ponudi Krapinsko-zagorske županije mogu se svrstati u sljedeće kategorije (VisitZagorje.hr, 2020):

1. Vožnja quadom;
2. Aero adrenalinski doživljaji;
3. Paintball; i
4. Treking.

1) Quad vožnja je vožnja kroz prirodne predjele i podloge koje nisu asfaltirane ceste, već zemljani i šljunčani tereni. Kako je konfiguracija zagorskog terena drugačija od ravnih asfaltiranih podloga, vožnja takvim krajevima omogućuje avanturu koju na cestovnim podlogama nije moguće okusiti.

U Zagorju postoje dvije quad agencije a to su: QuadVenture team i Zagorje adventure team (VisitZagorje.hr, 2020). „QuadVenture team“ djeluje na području Vinagore i pruža brojne mogućnosti otkrivanja kraja u kojem su nekad živjeli grofovi i plemstvo. Rute koje je moguće odabrati su (QuadVenture team, 2019):

- Adrenalinska ruta, koja uključuje vožnju od 30 kilometara u trajanju od približno 3 sata. Kombinacija asfaltirane i neasfaltirane ceste uz srednje zahtjevne prolaze po poljskim i šumskim putovima.
- *Classic* ruta za početnike, kombinacija asfaltne i šljunčane ceste uz panoramsku vožnju dužine 20 km u trajanju od 2 sata i 30 minuta Pregradskim i Desiničkim krajem.
- *Extreme* ruta koja je namijenjena iskusnim vozačima i zaljubljenicima u off-road vožnju. Kombinacija makadama i šumskih putova uz izuzetno zahtjevne dionice po blatnim i kamenim šumskim putovima. Extreme ruta je dužine 40 km koja se prođe u 4 sata.
- *Family* idealna ruta za obiteljsku quad avanturu. Kombinacija makadamske i asfaltne ceste uz prolazak kroz manje zahtjevne poljske i šumske putove. Ruta je u dužini od 30 km s trajanjem od 3 sata.

- *Special* ruta namijenjena iskusnim vozačima uz posjet najatraktivnijim lokacijama toga kraja (Veliki Tabor, Grešna Gorica, Kostelgrad, Dvorac Bežanec...). Ruta je u dužini od 55 km i trajanju od 6 sati.

„Zagorje adventure team“ svoje safari rute provodi u gupčevom kraju, kraju značajnom po Matiji Gupcu. Stoga izleti koje „Zagorje adventure team“ nudi su (Zagorje adventure team, 2019):

- Quad safari po Gučevom kraju koji uključuje vođenu turu od 5 sati kulturnim lokacijama Seljačke bune.
- Quad safari po obroncima općine Sveti Križ Začretje koji uključuje vođenu turu u trajanju od 2 sata kombinacijom off-road vožnje na raznovrsnim podlogama sa obilaskom znamenitih lokacija Zagorja.

2) Aero adrenalinska ponuda organizira se na Aerodrom Rudofa Perešina u Zaboku na kojem se provode sve atrakcije vezane uz aero adrenalinske doživljaje (Aerodrom ZABOK - Gubaševo, 2021). Aerodrom Zabok – Gubaševo nalazi se 3 km od grada Zaboka te samo 40 min vožnje od Zagreba. Manevarska površina aerodroma je travnata dužine 799 m i širine 30 m. Uporaba aerodroma ZABOK – Gubaševo ograničena je na nekomercijalne letove, školovanje pilota parajedrilica, jedrilica, sportskih zrakoplova, balona i padobranaca.

Ovaj je aerodrom bio domaćinom „Međunarodnog natjecanja zrakoplovnih modelara u kategoriji F5J“ u organizaciji Modelarskog kluba Zaprešić 2019. godine, kada je privuklo preko 600 natjecatelja (Aerodrom ZABOK - Gubaševo, 2021). Ovo natjecanje također se provodi u 15 zemalja Europe gdje se pomoću radio veze upravlja malim jedrilicama raspona krila do 4 m, to su samo neka od natjecanja koja se provode na površinama Zagorskog aerodroma.

Pista aerodroma služi i za polaganja teorijskog i praktičnog ispita za stjecanje povlastice: pilot parajedrilice s pomoćnim motorom. (Aerodrom ZABOK - Gubaševo, 2021)

Aerodrom ZAGOK-Gubaševo sjedište je Aerokluba Gyrocopter Croatia koji pružaju uvodne letove, tandemske skokove ili pak grupne ture. Gyrocopter je letjelica koja je svojevrsni mješanac helikoptera i zrakoplova, a u osnovi funkcionira kao i veliko helikopter što pogoduje laganom panoramskom razgledavanju krajolika. (Aeroklub Gyrocopter Croatia, 2021)

Uz vožnju sportskim avionima, jedrilicama, parajedrilicama zagorski aerodrom može se pohvaliti i Balon klubom Zagreb, koji na području Zagorja djeluje već dugi niz godina (Balon Klub Zagreb, 2021). Iza njih su mnogi organizirani događaji u uspješnoj suradnji sa Krapinsko-zagorskom županijom i Turističkom zajednicom Krapinsko-zagorske županije. Tako je recimo 2019. godine treću godinu zaredom u Hrvatskom zagorju organiziran najrašireniji outdoor event godine, međunarodni festival balona na vrući zrak pod nazivom „Croatia Hot Air Ballon Rally“. Festival je te godine na nebo iznad Zagorja doveo čak 17 balonaških ekipa iz cijele Europe (Balon Klub Zagreb, 2021.). Naravno Balon Klub Zagreb omogućuje rezerviranje leta uz mnoge pogodnosti i let iznad Hrvatskog Zagorja. (Balon Klub Zagreb, 2021)

3) Paintball je adrenalinski sport koji se može igrati na vanjskim površinama i unutarnjim objektima koji se nazivaju paintball terenima ili poljima. Uključuje korištenje zračne puške koja ispaljuje projekte u boji. U Zagorju postoje 3 paintball kluba koja omogućuju razna druženja i adrenalinske aktivnosti, i to klubovi Tuhelj (Paintball Tuhelj, 2020), CROS (CROS paintball, 2018) i DUM-DUM (DUM-DUM paintball klub, 2021). Osim što su klubovi i usmjereni na trening, na poligonima ovih klubova moguće je pronaći i ponudu za ostale posjetitelje pa tako i turiste poput organizacije proslava, dječjeg paintballa, streličarstva, i sl.

4) Treking je naziv za sportsku utrku u kojoj natjecatelji trčeći ili hodajući uz pomoć kompasa ili zemljopisne karte i obavezne propisane opreme moraju u određenom vremenskom periodu u što kraćem vremenu, odnosno što brže, proći sve zadane kontrolne točke (Outdoor.hr, 2021). Udruga za sportsku rekreaciju „Zagorje Adventure team“ organizira ligu Zagorje trek kroz razna mjesta i gradove Krapinsko-zagorske županije. Tako je 2019. godine u Zaboku organiziran Hep Zagorje Trekk na kojem je ukupno sudjelovalo 1090 natjecatelja u tri različito zahtjevnije staze (Zagorje adventure team, 2019).

5.3. Zagorje Ride

Zagorje Ride osmišljen je kako bi se Zagorje doživjelo na poseban način uz konjičke staze koje vode kroz prirodu i nude poseban doživljaj Hrvatskog zagorja (Zagorje Ride, 2021). Projekt je osmišljen i provodi se od 2018. do 2021. godine u suradnji sa susjednom Slovenijom, financiran je sredstvima Europske unije, te se odnosi na povezivanje prirodne i kulturne baštine kroz uspostavu upravljanja održivim aktivnim turizmom. Konkretni rezultati

projekta bit će poboljšanje ugostiteljske i smještajne ponude namijenjene cikloturistima i jahačima, izgradnja 4 nove konjičke staze, uređenje punktova za odmor i okrpju, mogućnost organiziranja prekograničnih konjičkih događaja, mogućnost konjičkih organiziranih ekskurzija za turooperatore (Zagorje Ride, 2021). Uređenje konjičkih staza u dužini od oko 170 kilometara pruža zaista specifičnu turističku ponudu i poseban način za putovanje i razgledavanje određenog dijela nekog podneblja. Činjenica da su staze povezane sa konjičkim stazama u Sloveniji, dodatno doprinosi zanimljivosti i strukturi samog razgledavanja. Time je postavljena osnova za razvoj konjičkog turizma na području Krapinsko-zagorske županije i ostalih pratećih vidova održivog turizma u Zagorju. Uz prijašnjih 9, te izgradnjom 4 nove staze biti će omogućeno 13 konjičkih staza koje prolaze velikim dijelom Županije uz sve njene važne, kulturno i povijesno zanimljive dijelove. Staze su koncipirane tako da svatko može naći nešto za sebe, od raznih težina staza, dužina pa do vremenskog trajanja provedenog jašući na konju kroz brežuljke Zagorja. (Zagorje Ride, 2021)

5.4. Zagorje Bike

Krapinsko – zagorska županija u suradnji sa udrugom „Ruralni tandem“ i Zagorskom razvojnom agencijom provela je projekt sufinanciran sredstvima Hrvatske turističke zajednice te sredstvima iz fondova Europske unije za regionalni razvoj, na temu ostvarivanja i trasiranja biciklističkih ruta na području Krapinsko – zagorske županije i to u tri faze (Zagorje BIKE, 2021). Prva faza trajala je od 2013. do 2015. godine u kojoj su glavni ciljevi projekta bili izgraditi cjelovito osmišljenu biciklističku mrežu turističko-rekreativnih ruta na prostoru Županije kao i podići kvalitetu turističke ponude i iskoristivost turističkih potencijala. Uz to cilj je bila i promocija kulturnih, povijesnih i prirodnih resursa prostora cijele županije kao i promocija zaštite okoliša i zdravog načina života. Također, u toj se fazi željelo postići širenje sportske (posebno) i rekreativne turističke ponude županije kroz osmišljavanje novih biciklističkih sadržaja i događaja. Druga faza projekta trajala je od 2015. do 2016. godine u kojoj su glavni ciljevi bili jačanje prekograničnog destinacijskog identiteta, povećanje broja postojećih turističkih kapaciteta i samim time, povećanje broja turista i posjetitelja. Zatim se željelo doći do jačanja suradnje između turističkih ponuđača, očuvanja kulture i prirodne baštine. Isto tako, cilj je bio poboljšati kvalitetu života, omogućiti zapošljavanje ruralnog stanovništva kao i povećati osviještenost o održivom turizmu. Treća faza projekta provodi se od 2018. do 2021. godine, a kao i prijašnje faze provodi je Zagorska razvojna agencija uz

sufinanciranje sredstvima Europskog fonda za regionalni razvoj. Glavni cilj treće faze projekta RIDE&BIKE razvoj je selektivnih turističkih proizvoda temeljenih na interpretaciji prirode, kulture i povijesti kroz organiziranje sustavnog upravljanja i razvoja održivog aktivnog turizma.

Biciklističke rute koje su proizašle iz ovog projekta su 6 državnih ruta, 22 rute županijskog značaja te znatan broj ruta lokalnog. Županijom prolaze četiri rute državnog značaja, i to Zagorska ruta kao jedina samostalna ruta i tri državne vezane rute (Toplička, Ruta Sutla i Ruta Trakošćan). Zagorska ruta prelazi županiju smjerom sjever-jug i dio je državne glavne rute broj 6 Mursko Središće-Varaždin-Krapina-Zagreb-Karlovac-Rijeka-Rupa dužine oko 350 kilometara, od čega se 2 kilometra odnose na Krapinsko-zagorsku županiju. Od vezanih državnih ruta najznačajnija je Toplička ruta koja prelazi županiju zapad-istok u dužini od 58 kilometara s nastavkom prema Bjelovaru. Na Topličku rutu nadovezuju se dvije kraće državne rute, ruta Sutla uz granicu sa Slovenijom dužine 44 kilometra koja je kompletna na području županije. Druga ruta je ruta Trakošćan ukupne dužine 28 kilometara od čega je 13 km u Varaždinskoj županiji.

Uz spomenutih 6 državnih i 22 županijske rute, u Krapinsko-zagorskoj županiji postoje i rute lokalnog značaja koje zbog kraće duljine nisu toliko zahtjevne pa su podobne za manje cikloturističke izlete. Za obilježavanje i trasiranje ovih ruta zaslužne su neke lokalne turističke zajednice ili općine. Većina ovih lokalnih označenih ruta prolazi kroz manja naselja koja su manje prometno opterećena, te se vožnja odvija slikovitim asfaltiranim seoskim cestama. (Zagorje BIKE, 2021)

6. SWOT analiza

Na temelju analize raspoloživih turističkih resursa Krapinsko-zagorske županije te dosadašnjeg razvoja turizma, moguće je napraviti SWOT analizu razvoja sportsko-rekreacijskog turizma na ovom području. SWOT analizom prikazanoj u tablici 3., determinirane su unutrašnje snage i slabosti te vanjske prilike i prijetnje s kojima se suočava sportski turizam Krapinsko–zagorske županije, a na temelju ranije prikazanog stanja.

Tablica 3. SWOT analiza sportsko - rekreacijskog turizma Krapinsko - zagorske županije

S – Snage • Zagorski „bregi“ • Biciklističke i konjičke staze • Ivanščica – planinarenje • Kampovi • Smještajni kapaciteti • Termalni izvori • Blizina europskih zemalja	W – Slabosti • Zastarjela sportska infrastruktura • Nedovoljna promocija Krapinsko-zagorske županije kao sportske destinacije • Nedovoljan broj sportskih sadržaja • Nedovoljno iskorišteni prirodni resursi • Ivanščica - planinarenje
O – Prilike • EU fondovi • Ekološka osviještenost • Organizacije europskih ili svjetskih događaja • Razvoj suradnje s vodećim sportskim trgovačkim lancima • Povezivanje sporta i kulture • Održivi turizam	T – Prijetnje • Blizina europskih centara • Svjetska situacija (kriza, pandemija) • Needuciranost zaposlenih u turističkim zajednicama

Najvećom prednosti Krapinsko-zagorske županije u smislu razvoja sportsko-rekreacijskog turizma, smatramo njezin reljef. Ovakav brdoviti kraj pogodan je za mnoge vrste aktivnosti na otvorenom, poput cikloturizma ili pak konjičkih tura, pješaćenja, planinarenja. Osim toga, na ovom se području nalazi niz termalnih izvora – ponuda koja se sadržajno izvrsno nadovezuje na ranije spomenute sportsko-rekreacijske aktivnosti. Ipak, ono što zasigurno koči daljnje unapređenje i razvoj sportsko-rekreacijskog turizma jest stara i dotrajala infrastruktura. Osim toga, čini se kako su navedeni prirodni resursi nedovoljno iskorišteni. Brojne su mogućnosti i za razvoj nekih drugih aktivnosti kao što su primjerice paragliding, trekking, zipe line, golf, tenis, koje još nisu prepoznate.

Veliku podršku u ovom procesu može pružiti suradnja, kako sa različitim sportskim organizacijama tako i sa institucijama koje omogućuju financiranje ili sufinanciranje ovakvih

projekata. Razvoj turizma uz pridržavanje svih načela održivog razvoja velika je prilika za Županiju, a s obzirom na raspoložive prirodne resurse koji su u najvećoj mjeri na visokoj razini očuvanosti.

8. Ključne smjernice razvoja

Na temelju provedene analize i prikaza dosadašnjeg razvoja i trenutnog stanja, a kako bi sportsko-rekreacijski turizam Hrvatskog zagorja bio regionalno i međunarodno poznat te kako bi dostigao određenu razinu konkurencije, u nastavku dajemo sljedeće smjernice:

1. Uključivanje sportskih sadržaja u turističke promotivne aktivnosti s posebnim naglaskom na škole jahanja, paraglajdinga, balonaštvo, jedriličarstvo, zrakoplovno modelarstvo, padobranstvo i sl.
2. Razvoj turističke infrastrukture kroz:
 - Izgradnju modernih parkova kao što su adrenalinski tematski parkovi, avanturistički parkovi, poligoni motoričkih sposobnosti;
 - Izgradnja novih ili pak prilagodba postojećih smještajnih kapaciteta aktivnim turistima i sportašima (sa primjerice dodatnim spremištima i prostorijama za popravak bicikala);
 - Dodatno uređenje, održavanje, označavanje, postavljanje tzv. smeđe signalizacije koja bi upućivala i na sportsko-rekreacijske aktivnosti;
 - Obogatiti postojeću ponudu sadržajima poput vidikovca na kraju rute koji omogućuje stvaranje fotografije kako bi se obilježio boravak na tom vidikovcu i u zagorskom kraju, mogućnostima najma i servisiranja opreme u sklopu određenih destinacija ili smještajnih kapaciteta, i sl.
 - Organizirati informacijske punktove na rutama;
 - Uključiti Ivanšćicu u turističke svrhe i prilagoditi ju za razvoj biciklističkih i planinarskih ruta, paraglajding, sportsko penjanje i druge oblike sportskog turizma;
 - Urediti sam vrh Ivanšćice za prihvata većeg broja gostiju, uređenje kamp zone, izgradnja skijališta za skijanje po travi, zone s paviljonima, adrenalinskog parka, uređenje malonogometnog igrališta te izgradnja ugostiteljskih objekata.
3. Razviti sustav upravljanja i razvoja koji će se bazirati na suradnji i integriranoj ponudi kroz aktivnosti poput:

- Osnivanje društva (udruga) za razvoj sportskog-rekreacijskog turizma Zagorja u čiji bi se rad uključili svi zainteresirani dionici (od sportskih i sportsko-rekreacijskih društava, malih poduzetnika, turističkih zajednica, gradskih vlasti itd.);
- Ostvariti suradnju sa glavnim trgovačkim lancima koji su vezani uz sport, adrenalin i aktivan način provođenja vremena kao što su proizvođači bicikala, sportske opreme, energetske pića;
- Sudjelovati u prijavama za domaćinstvo europskih ili svjetskih događanja u sportovima koji su vezani uz resurse ovog područja (primjerice, biciklizam);
- Povezivanje sa ostalim oblicima turizma, poput onog baziranog na kulturno-povijesnoj baštini ili pak gastronomiji Krapinsko-zagorske županije;
- Organiziranje aktivnosti i događaja te vođenje istih uz stručno, educirano, moderno i entuzijastično osoblje.

9. Zaključak

Krapinsko-zagorska županija posjeduje brojne resurse potrebne za razvoj sportsko-rekreacijskog turizma, koji se temelje na bogatim prirodnim ljepotama, pitoresknom reljefu te očuvanoj materijalnoj kulturno povijesnoj baštini. Međutim, spomenuti kapaciteti još uvijek nisu dovoljno implementirani u funkciju razvoja turizma. Zajedničkim angažmanom privatnog i javnog sektora te svih sudionika s područja sporta, rekreacije, aktivnog života i turizma, potrebno je raditi na integriranom razvoju sportsko-rekreacijskog turizma.

U procesu upravljanja razvojem sportsko-rekreacijskog turizma nužno je voditi se načelima održivog razvoja kao što su: sociokulturni, ekonomski, ekološki, tehnološki, s namjerom ispunjavanja potreba turista, postizanja ekonomskih dobrobiti, ali i očuvanja prirodnih resursa s ciljem daljnjeg razvitka sportsko-rekreacijskog turizma kao i zadovoljenja potreba budućih naraštaja. Načela održivog razvoja sportsko-rekreacijskog turizma i turizma općenito jednim djelom obuhvaća Master plan za razvoj turizma Krapinsko-zagorske županije do 2025.godine, ali ona se moraju implementirati i detaljnije razraditi u razvojnim spisima i projektima Županije za buduće razdoblje.

Razvoj sportsko-rekreacijskog turizma postavljen je kao jedan od četiriju glavnih ciljeva u razvoju turizma Županije u razdoblju od 10 godina. Prethodno spomenuti razvoj sportsko-rekreacijskog turizma, dodatni sadržaji kao i nova infrastruktura u velikoj će mjeri obogatiti trenutnu turističku ponudu Županije, dok će u budućnosti sve navedeno biti i vodeći motiv za odabir upravo Krapinsko-zagorske županije kao destinacije za aktivan odmor. Sve navedeno zasigurno će i pozicionirati Hrvatsko zagorje na turističkom tržištu kao posebnu, atraktivnu i konkurentnu turističku destinaciju. Kako bi turistički brend bio prepoznatljiv na tržištu, mora biti jedinstven, atraktivan i što je najvažnije, konkurentan. Mora biti kvalitetan i drugačiji od drugih, biti u svrsi aktivnog odmora, natjecanja ili rekreacije što je najvažnije upravo u sportsko-rekreacijskom turizmu, stoga je od velike važnosti sportsko-rekreacijskim turizmom rukovoditi prema temeljnim načelima održivog razvoja i u korist samog turista.

10. Literatura

- Aerodrom ZABOK - Gubaševo*. (2021.). Dostupno na <http://www.zagorje-aerodrom.hr/hr>
- Aeroklub Gyrocopter Croatia*. (2021.). Dostupno na <https://www.gyrocro.hr/>
- Balon Klub Zagreb*. (2021.). Dostupno na <https://baloni.hr/>
- Bartoluci, M., i Škorić, S. (2007.). Razvoj sportskog turizma u Hrvatskoj. U M. Bartoluci, N. Čavlek i sur, *Turizam i sport - razvojni aspekti* (str. 102-108). Zagreb: Školska knjiga.
- Bartoluci. (2013.). *Upravljanje razvojem turizma i poduzetništva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bartoluci, M. (2003.). *Ekonomika i menadžment sporta*. Zagreb.
- Bartoluci, M. (Prosinac 1995.). Razvitak sportsko-rekreacijskog turizma u Hrvatskoj. *Acta Turistica Vol. 7, No 2*, str. 137-156.
- Bartoluci, M. (2013.). *Upravljanje razvojem turizma i poduzetništva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bartoluci, M., Čavlek, N., i sur. (2007.). *Turizam i sport-razvojni aspekti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bilen, M. (2011.). Turistički resursi i atrakcije. U N. Čavlek, i sur, *Turizam-ekonomske osnove i organizacijski sustavi* (str. 124-155). Zagreb: Školska knjiga.
- CROS paintball*. (2018.). Dostupno na <https://mojazupanija.hr/listings/cros-paintball-zagorje/>
- Čavlek, N. (2007.). Globalni trendovi u razvoju sportskog turizma. U M. Bartoluci, N. Čavlek, i sur. *Turizam i sport - razvojni aspekti* (str. 11-12). Zagreb: Školska knjiga.
- DUM-DUM paintball klub*. (2021.). Dostupno na <http://www.paintball-dumdum.com/>
- Grad Donja Stubica*. (2011.). Dostupno na <https://www.donjastubica.hr/terme-jezercica.html>
- Horjan, G. (2007.). *Povijest, baština i kultura Krapinsko-zagorske županije*. Zagreb.
- Jutarnji.hr*. (2020.). Dostupno na <https://www.jutarnji.hr/domidizajn/interijeri/pokraj-krapine-nove-semnicke-toplice-ovo-ce-bit-prvi-zatvoreni-olimpijski-bazen-u-zagorju-15033005>

- Kesar, O. (2007.). Specifični oblici turizma kao nositelji održivog razvoja destinacije. U M. Bartoluci, N. Čavlek i sur. *Turizam i sport - razvojni aspekti* (str. 50-56). Zagreb.
- Krapinske toplice-službena stranica*. (2019.). Dostupno na <https://www.krapinske-toplice.hr/krapinske-toplice/povijest/>
- Krapinsko-zagorska županija*. (2019.). Dostupno na <http://www.kzz.hr/opcenito>
- Krklec, V. (2007.). Krapina-nalazište neandertalskog čovjeka. U N. Horjan, *Povijest, baština i kultura Krapinsko-zagorske županije* (str. 36-38). Krapina: Krapinsko-zagorska županija.
- Maligec, F. V. (2007.). Kroz povijest zagorskih toplica. U G. Horjan, *Povijest, baština i kultura Krapinsko-zagorske županije* (str. 103-108). Krapina: Krapinsko-zagorska županija.
- Master plan razvoja turizma za razdoblje od 2016. do 2025.* (2017.). Dostupno na <http://www.kzz.hr/master-plan-razvoja-turizma>
- Ministarstvo turizma i sporta*. (2016.). Dostupno na <https://mint.gov.hr/pristup-informacijama/dokumenti-80/statistike/arhiva-12059/12059>
- Ministarstvo turizma i sporta*. (2017.). Dostupno na <https://mint.gov.hr/pristup-informacijama/dokumenti-80/statistike/arhiva-12059/12059>
- Ministarstvo turizma i sporta*. (2018.). Dostupno na <https://mint.gov.hr/pristup-informacijama/dokumenti-80/statistike/arhiva-12059/12059>
- Ministarstvo turizma i sporta*. (2019.). Dostupno na <https://mint.gov.hr/pristup-informacijama/dokumenti-80/statistike/arhiva-12059/12059>
- Općina Mihovljan*. (2013.). Dostupno na https://www.mihovljan.hr/sutinske_toplice.htm
- Outdoor.hr*. (2021.). Dostupno na <http://www.outdoor.hr/o-treking-ligi>
- Paintball Tuhelj*. (2020.). Dostupno na https://visitzagorje.hr/sport_rekreacija/paintball-tuhelj/
- Povijest KZZ*. (01. 06 2010.). Dostupno na <http://www.kzz.hr/Povijest>
- Pregrada. info*. (2011.). Dostupno na <https://pregrada.info/novosti/nekadasnje-javno-kupaliste-danas-postalo-odlagaliste-za-otpad/>

- Propisi.hr.* (2016.). Dostupno na <http://www.propisi.hr/print.php?id=7646>
- QuadVenture team.* (2019.). Dostupno na <https://quadventureteam.com/>
- Sportska zajednica grada Zaboka.* (2015.). Dostupno na <https://www.sz-zabok.hr/msd-zabok/>
- Škiljan, F. (2007.). Zapis iz dvadesetog stoljeća. U G. Horjan, *Povijest, baština i kultura Krapinsko-zagorske Županije* (str. 78). Krapina: Krapinsko-zagorska županija.
- Škorić, S. (2021.). Temeljna obilježja sportskog turizma. U M. Bartoluci, S. Škorić, M. Andrijašević i sur. *Menadžment spotskog turizma i njegovih srodnih oblika* (str. 93-100). Zagreb: Narodne novine.
- Terme Jezerčica.* (2018.). Dostupno na <https://terme-jezercica.hr/>
- Terme Zagorje.* (2019.). Dostupno na <https://www.krapinsketoplice.com/vodeni-park-aquae-vivae-krapinske-toplice/>
- Terme Zagorje.* (2019.). Dostupno na <http://www.tuheljsketoplice.com/>
- Terme Zagorje.* (2019.). Dostupno na <http://www.stubicketoplice.com/>
- Toplice Hotel.* (2020.). Dostupno na <https://www.toplice-hotel.hr/>
- Turistička Zajednica Općine Stubičke Toplice.* (2021.). Dostupno na <http://www.tz-stubicke-toplice.hr/stranica/povijest-maksimilijan-vrhovac>
- Visit zagorje.hr.* (2020.). Dostupno na https://visitzagorje.hr/sport_rekreacija/planinarske-obilaznice/
- Visit Zagorje.* (2020.). Dostupno na <https://visitzagorje.hr/smjestaj/>
- Visit zagorje.hr.* (2020.). Dostupno na https://visitzagorje.hr/sport_rekreacija/?_sft_category_sport_rekreacije=pjesacke-staze
- Visitzagorje. hr.* (2020.). Dostupno na https://visitzagorje.hr/sport_rekreacija/pjesacke-staze-tuhelj/
- VisitZagorje.hr.* (2020.). Dostupno na https://visitzagorje.hr/sport_rekreacija/?_sft_category_sport_rekreacije=adrenalinski-sportovi

Zagorje adventure. (2019.). Dostupno na <https://zagorje-adventure.weebly.com/>

Zagorje adventure team. (2019.). Dostupno na <http://zagorjeadventureteam.hr/>

Zagorje BIKE. (2021.). Dostupno na <https://www.zagorjebike.com.hr/>

Zagorje.com. (2021.). Dostupno na <https://www.zagorje.com/clanak/sport/u-cetvrtak-starta-prvi-wrc-croatia-rally>

Zagorje.com. (2021.). Dostupno na <https://www.zagorje.com/clanak/vijesti/semincke-toplice-planira-se-izgradnja-zgrade-zatvorenog-olimpijskog-bazena-dva-vanjska-s-v>

Zagorje-Bajka na dlanu. (2020.). Dostupno na <https://visitzagorje.hr/smjestaj/>